

Neki aspekti Wittgensteinove filozofije

Izvorni članak UDK 111: 17/Wittgenstein

Kristijan Krkač, Zagreb

Wittgensteinov patkozec

»Ono što vidimo nije promjena aspekta (vidika), nego promjena interpretacije.« »[Uzvik »Zec!«] se odnosi prema doživljaju [zeca] kao krik prema bolu.« »Ono što trebaš su pojmovne naočale.«
L. Wittgenstein, *Zettel*, 2004:216; *Filozofijska istraživanja*, 1996, II, xi:197, *Remarks on the Philosophy of Psychology*, II, 1980:525

1. Wittgensteinov patkozec

1. Ovdje imamo tri crteža. Treći se pojavljuje kod Wittgensteina koji ga naziva Z-P-glava, a mi ćemo ga nazvati »patkozec« (FI II:xi, 193–229).

[CRTEŽI 1, 2 i 3: PAUK, DIJETE I PATKOZEC]

Kada vidimo crtež 1 i 2 kažemo: »Vidim pauka«, »Vidim dijete«. Ako bi pauk bio na djetetu ne bi kazali »Vidim bebu Spidermana«, ili »Vidim bebo-pauka«. U slučaju 3 kažemo »Vidim čas patku, čas zeca«. Možda je crtež loš. Ukoliko ga izdužimo horizontalno lakše ćemo prvo primijetiti zeca, a teže i kasnije patku (3.1) i obrnuto za vertikalno izduženje (3.2).

[CRTEŽ 3.1: VODORAVNO IZDUŽEN PATKOZEC]

[CRTEŽ 3.2: OKOMITO IZDUŽEN PATKOZEC]

Dakle, očito se već promjenom u omjerima dijelova crteža, ili promjenom u omjerima cijelog crteža, može utjecati na naše viđenje vidika/aspekata. To je slično kao kod promjene perspektive. U slučaju crteža 3 lako je primijetiti jedan, pa zatim drugi aspekt patkozeca, tj. patku, pa zatim zeca, dok je na 3.1 lakše vidjeti zeca, a teže patku, jer je kljun neprirodno dug, a na 3.2 obratno, jer su uši neprirodno kratke. Ovdje postoje »aspekti viđenja« ili vidici vidljivog na način da ovaj crtež možemo vidjeti kao patku i/ili kao zeca. Netko bi mogao kazati kako vidi patkozeca ili zecopatku, pa i to za sada možemo tolerirati. No, ovo može zavesti, jer se ne radi o dijelovima zeca i patke kao kod Pegaza ili zekoroga (lik zeca s rogovima iz kratkog animiranog filma studija Pixar).

2. Postavljiva pitanja glase: pod pretpostavkom da vidimo nešto, što je to što vidimo: vidimo li jednu stvar, dvije ili više stvari? Vidimo li prijelaz, što je stvarno, a što prividno u onome što vidimo? Odgovori su jasni: vidimo crte na papiru, osjetila interpretiraju zabilježen crtež kao patkozeca/zecopatku: opaženo izgleda kao patka, zec, patkozec i cijeli niz monstuma kao, primjerice, jednooko čudovište koje ima oba uha s desne strane glave (napomena M. Ferrarisa na Gestalt radionici u Kirchbergu 2004.). Konačno pitanje glasi: ako je takva situacija u slučaju »patkozeca« prihvatljiva, zašto ne bi bila prihvatljiva pod vidikom cjelokupnog, tzv. »vidljivog svijeta«? Zar nije moguće da je sve što vidimo samo aspekt nečeg drugog, pa možda je i sve vidljivo aspekt jednog jedinog bića, te zar to nije krajnji primjer primjene načela Ockhamove britve? Kako znamo da vidimo pauka ili dijete, kada ih vidimo? Možemo li eliminirati alternativu prema kojoj je, primjerice, ono što vidimo kao pauka u stvari samo vidik (aspekt) nečeg drugog? Ako možemo, onda vidimo predmet. Ako ne možemo eliminirati tu alternativu, kako onda vidimo pauka ili dijete, ili kako znamo da vidimo pauka ili dijete? Jedino što možemo kazati jest (1) ili da tako ne vidimo, (2) ili da alternativa nije relevantna. U *Filozofijskim istraživanjima* Wittgenstein raspravlja viđenje i viđenje vidika (aspekta) (FI §§ 398–401, II:xi). On piše i o »vizualnoj prostoriji« (FI §§ 398–401, RPP 193–197, komentar: McGinn, Glock, Genova), ali to nas ne zanima kao patkozec (FI II:xi, što on naziva Z-P-glava). Važno je da opažamo crtež kojeg nazivamo patkozec (FI II:xi, 193), crtež patkozeca se ne mijenja i crtež vidimo kao zeca ili kao patku (promjena aspekta). Dakle, crtež patkozeca je uvijek isti, a promjenjivo je naše viđenje crteža i ta promjena viđenja, tj. »viđenje na drugi način«, jest »viđenje aspekta«. »To iskustvo nazivam 'zamjećivanjem nekog aspekta'« (nav. mj.).

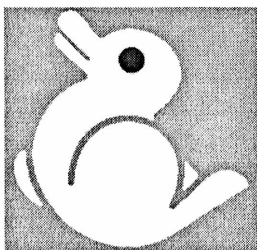
[CRTEŽ 3.3: TULJANOMAGARAC]

3. Među svim osjetilima, Platon je dao prednost osjetilu vida. Aristotel je blisko povezoao vid i razum. Temeljna predrasuda Zapada jest pružanje pri-

mata vidu pred svim ostalim osjetilima, a naziva se »okulocentrizam«. Mnoge su naše poredbe ustvari »vidne«: opservacija, vizualni osjetni podatak, fenomen (grč. »ono razotkriveno vidu«), definicija (lat. *definire* = »nacrtati granicu oko čega«), uvid, introspekcija, (*intro* + *spacere*), iluminacija, prosvjetljenje, jasnoća, perspektiva, motrište, prikaz, pregled. Također, mnoge riječi povezane s mišljenjem imaju vizualne (»vidljive«!) korijene: inteligencija, ideja, teorija, kontemplacija, spekulacija. Postoji čak i cijeli niz fraza koji naglašuju vid: *seeing is believing, in the mind's eye* – dopustite da pogledam, vjerovati ću kada vidim svojim očima; oči u oči; kada se vidimo; ljubav na prvi pogled; što ona vidi u njemu; trebam li ti to nacrtati; vidite što mislim. Povrh toga, prosječno 70% ljudi najteže bi podnijelo gubitak baš vida. Toliko o jeziku.

2. Problem s opažajem patkozeca *viđenim* – kao zecom ili patkom

1. Mi zamjećujemo aspekte (kao na ovoj inačici patkozeca).

[CRTEŽ 3.4: INAČICA PATKOZECA]

Što je zamjedba? Je li to gledanje s posebnom pažnjom, budnošću, sa zadatkom? Zamjećivanje aspekta sastoji se u tome što »vidimo onako kako tumačimo« (»Wir deuten sie also, und *sehen* sie, wie wir sie *deuten*«, nav. mj.). No, je li mogućnost viđenja patkozeca kao patke, zeca, monstruma, ili slično – u nama ili u crtežu? Crteže pauka i djeteta ne zamjećujemo kao aspekte bebopauka, jer ne postoji crtež bebopauka, ne postoji crtež na kojem bismo nešto zamijetili. Jesu li crtež određene organizacije i gledanje nužni za viđenje aspekata?

Zamislimo da razdvojimo crtež patkozeca na crteže patke i zeca. Zar to ne bi bili crteži patke i zeca kao i crteži pauka i djeteta? Bi li ih mogli vidjeti kao potencijalni »zagonetni crtež patkozeca«? Točno je: (1) »da vidimo crtež patkozeca i to je sve što vidimo (opažaj)«; (2) »da crtež ima svojstvo biti zamijećen pod ovim ili onim aspektom«, (zamijećen ili vizualno doživljen kao patka i zec); ali, točno je i (3) »da smo mi baš ti koji to vidimo pod ovim ili onim aspektom« (jer moguće je da ne zamjećujemo patku ili zeca). Wittgenstein razlikuje između figure i/ili crteža Z-P-glave i figure Z-P-glave kao slike-Z ili slike-P (FI II:xi, 195). Čini se da tvrdi kako je opažaj u stvari viđenje »figure Z-P-glave«, a ne viđenje Z-P-glave »sada kao Z« ili »sada kao P«. No protuzdravorazumski jest kazati kako je dio opažaja viđenje zeca ili viđenje patke na slici patkozeca, jer je ono što vidimo samo crtež. No, onda se čini da imamo dva pojma viđenja: viđenje kao »opažaj osjetilom vida« i viđenje kao mentalni događaj »viđenja duhovnim okom«, kojim opažamo aspekte. Ta se razlika može opisati kao ono što jest (crtež na papiru), ono što vidimo (opažaj) i kako nam izgleda ono što vidimo (vizualni

doživljaj patke i zeca i promjene). Čini se da ova napomena ide uz Wittgensteinovu napomenu kako promjenu u aspektu opisujemo kao promjenu u opažaju, upravo tako kao da se predmet promijenio pred našim očima (FI II:xi, 195). Ali, kako je moguća promjena opažaja kada je crtež ostao isti? Zar se ne mijenja nešto u svezi s nama, na primjer zamjedba, vizualni doživljaj (na psihološkoj razini), ili interpretacija (na jezičnoj razini)?

2. Ako bi aspekti bili dio opažaja, trebali bi se razlikovati. To bi pokazali pomoću dva crteža kojima bi ukazali na razlike, i to s pomoću dvije točne kopije crteža P-Z-glave. Što smo time pokazali? Znači li to da promjene nema? Promjene ima, ali nije u opažaju, nego u našem tumačenju opažaja, ili kraće, u našem »viđenju« opaženog kao aspekta. Osjetilo filtrira, a um interpretira. Ne želimo uvesti ni »mentalno oko« niti »privatni jezik«. Crtež P-Z-glave organiziran je da može biti viđen kao on sam, ali i kao slika-Z ili slika-P. Kao da u prvom slučaju samo »vidimo«, a u drugom »vidimo i uviđamo«. Organizacija je dio crteža. Znači li to da su patka i zec na crtežu? Tu je problem, jer:

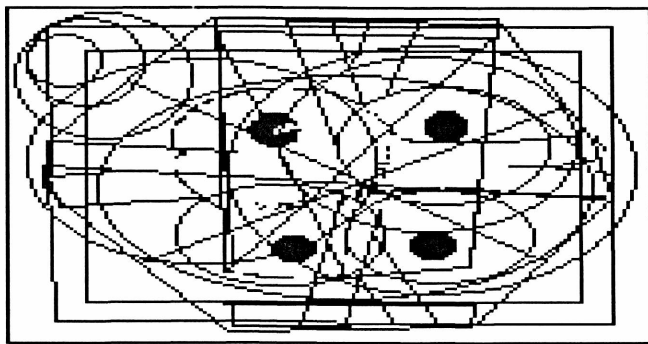
»'Viđenje kao ...' ne pripada opažaju. I stoga je ono poput viđenja, a opet i nije poput viđenja« (FI II:xi, 197).

Wittgenstein govori o viđenju zeca koji iznenada protrči ispred nas, pri čemu vidimo zeca i uzvikujemo »Zec!«, i uvodi razliku između: (1) opažaja (što bi bilo viđenje crteža P-Z-glave); (2) vidnog doživljaja (što bi bilo viđenje slike-P ili slike-Z). Dakle, imamo određeni paralelizam.

Zamislimo da imamo jedan opažaj i jednu doživljajnu reakciju	
↙	↘
U prvoj situaciji osoba vidi zeca kako iznenada skoči pred nju (opažaj) i na to reagira uzvikom »Gle zec!«	U drugoj situaciji osoba gleda crtež patkozeca na papiru (opažaj) i na to reagira uzvikom »Vidim zeca!«
U oba slučaja imamo opažaj: u prvom slučaju živog zeca, a u drugom crtež patkozeca na papiru. Također u oba slučaja imamo vizualni doživljaj zeca i uzvik kao doživljajnu reakciju.	
Ne postoji ništa relevantno što razlikuje ta dva događaja. Dakako, u drugom događaju osoba je mogla uzviknuti i »Vidim patku!«, ali i u prvom je mogla uzviknuti »Vidim dabra!«. Razlika je u interpretaciji događaja: u drugom slučaju to bi nazvali pogrešnom identifikacijom životinje, a u prvom slučaju to bi nazvali viđenjem jednog od dva aspekta patkozeca.	

[TABLICA 1: PATKOZEC KAO OPAŽAJ I SLIKE PATKE I ZECA KAO VIZUALNI DOŽIVLJAJI]

3. Pitanje je: kako prelazimo s opažaja patkozeca na vidni doživljaj (zamjedbu) patke ili zeca. Wittgenstein piše kako se trenutno uviđanje aspekta pojavljuje napola kao vidni doživljaj, a napola kao mišljenje (tablica 1). No, pitanje je što je »mjerilo« vidnog doživljaja: »Prikaz onoga 'što se vidi'« (Die Dardtellung dessen »was gesehen wird«) – (FI II:xi, 198). Ovo je jedan od ključnih pojmova Wittgensteinove filozofije, »pregledni prikaz«, a ovdje se misli na opis vidnog doživljaja ili zamjedbu i naprosto na prepričavanje doživljenog. Zanimljiv je i slučaj kada se Z-P-glava pojavljuju u spletu crta i tada je još teže zapaziti sam crtež, a puno lakše otkriti sliku-Z ili sliku-P (vidi crtež 4). Na pitanje, kako je moguće prijeći s aspekta na aspekt odgovor je – to uglavnom omogućuju optičke iluzije. Optička iluzija jest svaka iluzija koja obmanjuje čovjekov vizualni sustav na način percepcije »nečega« čega nema, ili netočne percepcije nečega čega ima. Postoje psihološke i kognitivne iluzije. Optičke iluzije naravno se slušaju pomoću optičkih smicalica.

[CRTEŽ 4: SKRIVENI PATKOZEC]

Na crtežu 4 teško je uvidjeti bilo što, no vjerojatnije je da ćemo prije uvidjeti sliku-P ili sliku-Z nego crtež Z-P-glave. To nam govori kako Z-P-glava nije ontološki prvotnija od aspekata, tj. slike-P ili slike-Z. Crtež utječe na vidni doživljaj, no nije uzrok vidnog doživljaja, kao ovdje, ako bi prvo vidjeli crtež-P, zatim crtež-Z, te bi na koncu u potpunom čuđenju shvatili kako se sastoji od identičnih crta Z-P-glave. Crtež jest ono što opažamo, ali nije uzrok (možda uvjet na način da uvjetuje organizacijom crta) vidnog doživljaja ili zamjedbe.

4. Wittgensteinova rješenja čine se neprihvatljivima, jer tvrdi:

- (1) da postoji razlika između opažaja i vidnog doživljaja (polu-mišljenja, iako uočavanje aspekta nije gledanje + mišljenje, FI II:xi, 211, nije čak niti misaono, nego voljno FI II:xi 213);
- (2) da se opažaj opisuje, a vidni doživljaj se prikazuje;
- (3) da pri brzom i naglom viđenju slike-Z ili slike-P na crtežu Z-P-glave odlučujuću ulogu imaju navika i odgoj, te stoga postoji sljepoća na aspekte; i
- (4) da nema posebnog opravdanja u jezičnoj igri prikazivanja vidnih doživljaja.

Naime, Wittgenstein se bavio temom »viđenja-kao-x« od svojih ranih radova (TLP:5.5423, NB), preko središnjih (BB), do zrelih, (FI, Z, RPP I, II). Dodatni problemi pojavljuju se u svezi s Gestalt psihologijom (Köhler), jer se ispostavlja kako ne zamjećujemo patkozeca kao skup crta, nego prvotno patku ili zeca kao organizirane crte (Glock, 1997:36–40). Aspekt nije viđen čak niti ako je prvotniji pred samim crtežem, nego je tako reći »zamijećen na viđenome«. Tu se pak otvara početna razlika, jer je:

- (1) *Z-P-glava opažena osjetilom; a*
- (2) *Z-slika ili P-slika su zamijećene »na« i/ili »u« opaženoj Z-P-glavi, ali ne osjetilom.*

Čini se kao da (2) ne može biti slučaj bez (1) i zaista je tako, dakle (1) je ipak ontološki prvotnije od (2), ili (1) je preduvjet za (2) u smislu da je nemoguće zamijetiti nešto, a da se ta zamjedba ne odnosi na nešto što je opaženo, pa makar to bila zamjedba zeca na crtežu patkozeca. No, isto tako čini se da je (2) epistemološki (psihološki) prvotnije od (1), jer moramo nešto zamijetiti, a to je zec ili patka (identifikacija). Nakon toga dolazi uviđanje kako se radi o jednom od aspekata, jer ako je zamijećen zec, aspekt se mijenja u patku i tek na koncu se shvaća da sam crtež ne prikazuje ništa od toga već je otvoren za naš »aspektni talent« (dar za viđenje aspekata), ili pak za »aspektnu sljepoću« (nedostatak tog dara).

5. Dakle, imamo određen problem, naime možemo kazati razne stvari (dakle dodajemo opaske uz već prethodno rečeno):

Što postoji? = *crte* na papiru. Da, ali crtež je *organiziran*.

Što bilježe osjetila? = već osjetila opažaju zabilježeno kao *patkozeca*, tako naime nazivamo crtež. Da, ali osjetila bilježe *samo organizirani crtež*, ali zar »ovako organiziran crtež« ne može značiti »patka«?

Kako nam izgleda? = *vidi se kao patka*, *vidi se kao zec*, patkozec i cijeli niz monstruma kao, primjerice, jednoooko čudovište koje ima oba uha s desne strane glave. Da, ali pitanje je radi li se o različitim *aspektima* crteža ili o različitim *interpretacijama* (vizualnim doživljajima, zapažanjima) crteža.

Postavlja se niz pitanja. Primjerice, je li organizacija svakog crteža u crtežu ili u osjetilu koje ga percipira. Pretpostavimo da je organizacija u samom crtežu, naime kako su *crte* tako raspoređene, kako u slučaju crteža pauka i djeteta, tako i u slučaju patkozeca. Osjetila bilježe patkozeca. Sljedeće pitanje nije kako nama izgleda patkozec, jer on naime ne može izgledati kao patkozec, nego samo kao patka ili zec. Prvo dakle imamo: (1) *organizirani crtež*, tj. (2) *organizirani crtež* kojeg nazivamo *patkozec*. Taj je crtež moguće »vidjeti« na dva načina, tj. uporabiti dva izraza. Pitanje je kako ćemo klasificirati izraze: (1) patkozec koji izgleda kao patka i (2) patkozec koji izgleda kao zec (*uvid razlike*). Njih pak možemo klasificirati kao: (1) različite *aspekte patkozeca*, ili kao (2) različite *interpretacije patkozeca*.

Postojanje crteža na papiru	
↓	
crtež je organiziran i taj način organizacije nazivamo patkozec (Ima li crtež svojstvo biti viđen kao slika-P i slika-Z?)	
↙	↘
kada gledamo crtež (opažaj) vidimo ga kao sliku-P (uvid razlike + vizualni doživljaj)	kada gledamo crtež (opažaj) vidimo ga kao sliku-Z (uvid razlike + vizualni doživljaj)
↓	↓
patkozec koji izgleda kao patka	patkozec koji izgleda kao zec
↓	↓
patkozec koji izgleda kao patka i patkozec koji izgleda kao zec razlikuju se kao patka i zec, a oba izgleda razlikuju se od crteža patkozeca. (U čemu je razlika između opažaja crteža patkozeca i vizualnog doživljaja slike-P i slike-Z?)	
↙	↘
U prvom slučaju radi se o doživljajnoj interpretaciji opažaja, a nju Wittgenstein naziva »vizualnim doživljajem«.	U drugom slučaju radi se o jezičnoj interpretaciji opažaja ili o mogućem preglednom prikazu opaženog.

[TABLICA 2: VIZUALNI DOŽIVLJAJ SLIKÂ PATKE I ZECA KAO PROMJENA ASPEKTA ILI KAO PROMJENA INTERPRETACIJE]

6. Ako jednom kažemo »Gle, pa tu vidim patku«, to je određena interpretacija/ili promjena aspekta patkozeca, a ako nakon toga kažemo »Gle, pa tu je i zec«, onda je to promjena interpretacije. No, ako kažemo »Tu čas vidim patku, čas zeca«, onda bi to bila promjena aspekta. Oba su ova načina govora na koncu načini govora o nekoj promjeni. Kada zec istrči pred nas i opazimo ga i uzvknemo »Gle zec!«, onda je to nekako slično kao kada netko pred nas prvi puta stavi crtež patkozeca, te ga opazimo i uzvknemo »Vidim zeca!« (tablica 2). Te su promjene analogne. U situaciji kada nakon vizualnog doživljaja zeca na crtežu patkozeca uzvknemo »Gle vidim i

patku!«, onda to nije ista vrsta promjene, niti je analogna. Kakva je to promjena? Wittgenstein nije jednoznačno odgovorio o kakvoj se promjeni radi i o promjeni čega u što. Imao je dva moguća puta.

(1) *Pretpostavka promjene aspekta*

S jedne strane, želio je kazati kako se radi o promjeni aspekta, ali tada bi zapao u neugodnu dilemu: trebao bi tvrditi da su aspekti ili u umu (ali, ne postoji privatni jezik!), ili da su u opaženom (što je samo određena organizacija crta), tj. u osjetilnoj organizaciji (ali, osjetila ne mogu imati doživljajnu funkciju).

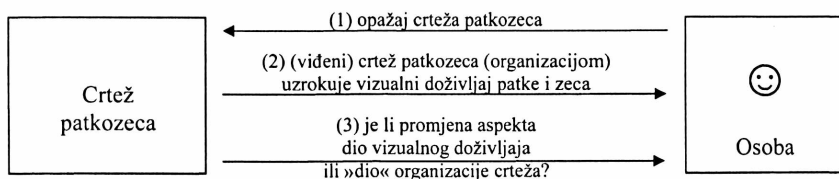
(2) *Pretpostavka promjene interpretacije*

S druge strane, želio je kazati kako se radi o promjeni interpretacije, ali tada se također nalazi u neugodnoj dilemi: trebao bi tvrditi kako su interpretacije čisto jezične igre (čime je izgubljena kvalifikacija »vizualnog doživljaja«), ili pak tvrditi kako nisu čisto jezične igre (što ga vodi ponovno nesretnom izboru između »mentalnog jezika« ili »natprirodnih moći osjetila«).

(3) *Wittgensteinovo rješenje*

Na koncu se čini kako je ipak odabrao drugi put (2), jer je to način kojim je moguće proširiti pojam interpretacije (tumačenja) na način da se ne zapadne u problem mentalnog jezika, a da se ipak ne prida previše moći ni crtežu niti osjetilima. O tome djelomično svjedoči sam tekst *FI*, a djelomično i drugi tekstovi, napose rečeno o viđenom-kao i aspektima u »Zettel« (Z).

Wittgenstein piše kako problem nije uzročan, nego pojmovan. To možemo shvatiti kao napomenu o psihologiji. Uzrokuje li crtež patkozeca u trenutku kada ga vidimo naš vizualni doživljaj patke, a zatim zeca? Ovo je teško odgovoriti. Naime, čini se kao da imamo crtež patkozeca, osobu koja vidi crtež, zatim uzrokovanje viđenog crteža, pri čemu je učinak vizualni doživljaj patke, zeca i promjene aspekta crteža iz aspekta patke u aspekt zeca.

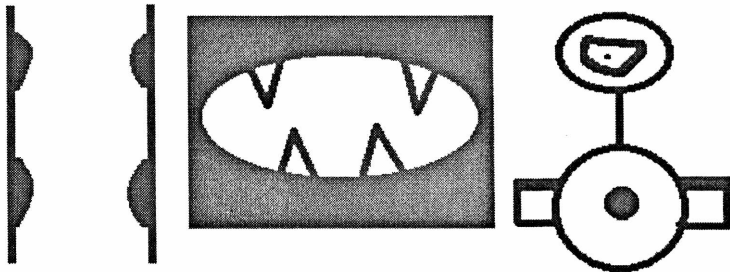
[SKICA 1: PROBLEM UZROKOVANJA]

Ovdje možemo pristupiti fenomenalno, tj. na način analize iskustva prepričanog od strane osobe, ali i naturalistički (ovdje psihološki). Wittgenstein tvrdi kako možemo pristupiti i konceptualno (što je »viđenje sveza« kao metodâ i »pregledni prikaz« kao rezultat primjene metode). Držim kako nas taj pristup ovdje neće odvesti daleko, iako je kudikamo zanimljiviji od prethodna dva. Postoji, naime, problem s navedenim pristupom u slučaju dvoaspektnih crteža. Problem je vrlo jednostavan: kako je moguće da crtež određene organizacije, što je fizičko stanje stvari, uzrokuje vizualni doživljaj, što nije fizičko stanje stvari. Ako tako nešto nije moguće, onda je nužno da su istoga reda opažaj crteža patkozeca i vizualni doživljaji aspekta patke i aspekta zeca, te na koncu promjena aspekta iz aspekta patke u aspekt zeca i obrnuto, a to pak znači da su (1), (2) i (3) fizički događaji, jer je očito besmislica kazati da je opažaj crteža patkozeca nefizički događaj. Ako je

pak tako nešto moguće, onda je to moguće, kao što je moguće da konzumacija određene količine alkohola uzrokuje doživljaj pijanstva ili pijanost. Ili je, pak, prihvatljivije kazati kako je doživljaj pijanstva najbolje objasniti (ustvari, objašnjenjem učiniti nevažnim, *explain away*) unosenjem određene količine alkohola u organizam. Čini se da Wittgenstein drži, s obzirom da to eksplicitno spominje u kontekstu izlaganja, kako je najprihvatljivije kazati da je vizualni doživljaj aspekta patke i aspekta zeca, kao i promjene aspekta iz jednog u drugi, jedan od prikaza, ili najbolji prikaz onoga što se dogodilo ili onoga što je osoba učinila. Time je jasnije što znači kada piše da problem nije uzročan (psihologijski), nego pojmovan (konceptualan), no nije i *eo ipso* prihvatljivije.

3. Vizualna pismenost: aspektna nadarenost i aspektna sljepoća

1. Pogledajte sljedeća tri crteža:

[CRTEŽI 5, 6 i 7]

Pokušajte sada odgonetnuti što predstavljaju crteži (5–7). Vi opažate crte, plohe, pravce, kružnice, isječke, točke, kao i to da su na neki način organizirani na svakom crtežu. To nazovimo opažajem. Ista se stvar pojavljuje i kod opažaja pauka (1), djeteta (2) i patkozeca (3). No, ne opažate (ukoliko se prethodno niste sreli s crtežima) da crtež br. 5 predstavlja medvjeda koji se penje na stablo, crtež br. 6 predstavlja posljednje što čovjek vidi kada ga pojede morski pas i crtež br. 7 koji predstavlja Meksikanca koji priprema obrok od pečenih jaja. Ove crteže nije teško prepoznati. No pogledajmo jednu kombinaciju crteža i matematičkog zadatka (dajem jedan od najlakših primjera).

$$VI = II$$

[ZADATAK 1]

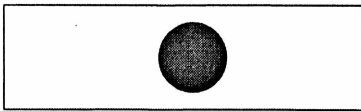
Dakle, ovdje je postavljeno pet šibica na način da su tri s lijeve strane znaka jednakosti, a dvije s desne strane znaka jednakosti. Zadatak kaže: pomaknite samo jednu šibicu tako da vrijedi znak jednakosti. Napomena: znak jednakosti ne predstavlja šibice i ne smije se mijenjati. Za one koji ne znaju rješenje neka pročitaju tekst u kvadratiću na slijedećoj stranici.

Jednu od šibica u znaku »V« pomaknite i prekritiže drugu kako bi dobili znak »X« i tako je rinski XI jednako arapski 11.

2. No, razlog zbog kojeg sam uveo i ove slučajeve čini mi se na prvi pogled zanimljivim. Naime, ako usporedimo opažaje: (1) pauka ili djeteta, (2) patkozeca (na crtežu 3), (3) patkozeca (na crtežu 3.1), (4) patkozeca (na crtežu 3.2), (5) medvjeda na crtežu br. 5 i zadatak 1 – možemo vidjeti zanimljive razlike koje bez daljnog mogu biti ilustrativne, a vjerujem i više od toga.

Na prvu pomisao, kao da među njima postoji bitna razlika. Doduše, među nekima manja, među nekima znatno veća. Zdravorazumski govoreći, u slučaju crteža pauka ili djeteta nema posebnih problema osim što možemo kazati kako je crtež pauka načinjen na razini simbola (tako da bi ga ljudi koji poznaju paukove i koji bi vidjeli taj crtež na prometnom znaku upozorenja odmah »interpretirali« opažaj pauka u tom kontekstu kao znak opasnosti od ugriza pauka – vjerojatno otrovnog – kulturno semiotički govoreći), dok je crtež djeteta sasvim prosječan, iako bi i njega mogli smjestiti u razne kontekste. Ipak, pod vidikom viđenja aspekata nema posebnih poteškoća, jer držimo da postoji samo jedan aspekt tih crteža. No ne trebamo se zavaravati kako je »jednoaspektnost« redovita zahvaljujući jednostavnosti ili složenosti crteža, tj. opaženog. Postoje, naime, vrlo jednostavni crteži koji imaju dva aspekta. Primjerice, »crni krug na bijeloj podlozi« može biti »viđen-kao« crna točka na bijelom papiru (što je kulturno semiotički navodno i osuda na smrt za gusara koji primi pismo tog sadržaja, jer je prekršio gusarski kodeks, što je svakako jedan od najranijih načina vrlo rigoroznog rješavanja slučaja u poslovnoj etici), ali i »viđen-kao« crna rupa na bijelom zidu ili plohi, ili kao rupa na crnom zidu ili bijela točka na plohi (crteži 8 i 9).

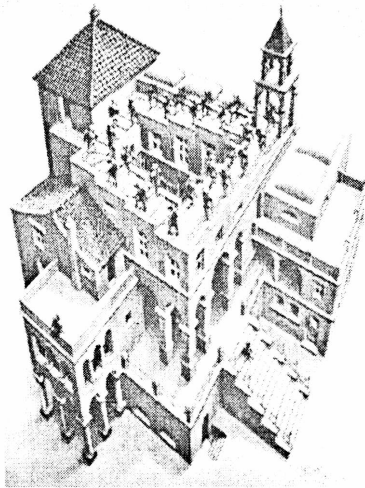
[CRTEŽI 8 I 9]

No, postoje i složeni crteži koji imaju dva aspekta (poznati crtež »What is on man's mind?« i »Sax player or Woman«).

[CRTEŽ 10: »WHAT IS ON MAN'S MIND?«; »SAX PLAYER OR WOMAN«]

Postoje čak i crteži koji imaju više od dva aspekta.

[REPRODUKCIJA 1: ESCHER, »USPINJANJE I SPUŠTANJE«,
1960. – LITOGRAFIJA <http://www.mcescher.com>]

Što se tiče slučaja (2), Wittgenstein govori o ljudima koji ne mogu vidjeti niti jedan crtež na opaženom (ne mogu interpretirati), ali i o ljudima koji crtež brzo interpretiraju na oba načina, tj. o aspektnoj sljepoći i o aspektnoj nadarenosti. On time, dakako, pruža dobar materijal za *reductio* argument, ali u sredini između tih krajnosti stoji pojam koji se nadovezuje na njegovo isticanje *navike i odgoja*:

»Vjerujem da ovdje svoju riječ imaju navika i odgoj« (FI II:xi, 201).

Naime, to se danas uobičajeno naziva »vizualna pismenost« i ona nije, kako se uobičajeno drži, vezana isključivo uz likovni odgoj ili likovnu kulturu, ili likovnu umjetnost (u školskim programima), jer postoje indicije koje sugeriraju kako je npr. smanjivanje satnice nastave likovnog (napose, likovnog odgoja u osnovnim školama) utjecalo na smanjenu moć razumijevanja geometrije kod učenika (bilješka po sjećanju na razgovor).

3. Slučajevi (3) i (4) razdvajanje su aspekata patkozeca, te su o njemu ovisni, jer neki će ljudi, čak i ako ne vide patkozeca, u izvornim omjerima i na njima vidjeti obje slike, pa su stoga složeniji od crteža patkozeca izvornih omjera, ali su sadržajno jednostavniji, jer naglašuju više jedan aspekt, dok drugi prigušuju, te su stoga bliži crtežu djeteta. Crtež (5) specifičan je po tome što kada ga opazimo vidimo organizaciju crteža, ali ga ne možemo interpretirati. Kada ga interpretiramo kao viđenje-medvjeda-na-stablu, jasno je kako postoji samo jedan aspekt tog crteža, ali ga je zbog kuta pod kojim je predmet nacrtan teško prepoznati. Slučaj (6) kao da se potpuno razlikuje od prethodnih slučajeva po tome što se od nas zahtijeva sposobnost kombinatorike. No, od nas se zahtijeva i »viđenje« misaonih aspekata, tj. viđenje šibica s jedne strane jednakosti pod aspektom rimskih brojeva, a šibica s druge strane jednakosti pod aspektom arapskih brojeva i tek kada to shvatimo možemo riješiti zadatak. Ovdje se ne radi o »viđenju-kao«, nego prije o nečemu što provizorno možemo nazvati »viđenje-kao« + »mišljenje-kao«. Dakle, možemo zamisliti neku skalu na kojoj postoje stupnjevi, pri čemu je najniži aspektna sljepoća, dobar dio sredine zaokuplja prosječna vizualna pismenost, dok drugu krajnost zaokuplja aspektna nadarenost (koja je ponekad pomiješana kako s vrlo visokom vizualnom kulturom tako i s vrlo vi-

sokom općom likovnom kulturom kao sposobnošću interpretacije likovnog djela preko granica jednostavne školske analize slike). Možemo si predočiti takvu skalu i na nju smjestiti sve slučajeve, ali istaknuti i još neke.

Stupanj vizualne pismenosti						
	(1) opažaj pauka = videnje pauka	(2) opažaj patkozeca = videnje slike patke/slike zeca	(3) opažaj horizontalno izduženog patkozeca = videnje slike zeca	(4) opažaj vertikalno izduženog patkozeca = videnje slike patke	(5) opažaj paralelnih crte s 4 izbočine = videnje medvjeda na stablu	(6) opažaj rasporeda šibica = videnje rimskih XI kao arapskih 11
	visoka sljepoća	aspektna sljepoća/nadarenost			visoka nadarenost	

[TABLICA 3: STUPNJEVI VIZUALNE PISMENOSTI I ASPEKTNE SLJEPOĆE I NADARENOSTI]

4. Iako se čini kako ovdje na istu skalu stavljamo različite stvari /napose slučaj (6)/, držim da je poučno vidjeti ovakav raspored kako bismo mogli otvorenije razmišljati o vidljivom svijetu načelno i općenito kao o svijetu u kojem je »videnje« uvijek »videnje-kao«, a »viđeno« uvijek »viđeno kao«, ne samo kao na tragu one J. L. Austinove napomene (napose nakon analize viđenja češljugara i štapa do pola u vodi, ili riječi »stvarno«, Austin 1962) – kako uvijek s obzirom na viđeno treba kazati »izgleda kao«, a s obzirom na mišljeno treba kazati »čini se da« – nego i s obzirom na našu sveukupnu sliku svijeta. Smisao tablice proizvoljnih vrijednosti jest sljedeći. S obzirom na vizualnu pismenost treba kazati kako se ona kod većine ljudi može postići do zadržavajućeg stupnja (Dondis 2000). No, i proučavanje raznih crteža, pa i njihovo stvaranje može razviti aspektnu kulturu. Ovdje se pojavljuje problem, jer Wittgenstein govori o aspektnoj nadarenosti i aspektnoj sljepoći. U slučaju Wittgensteinova pisanja o aspektnoj nadarenosti i sljepoći (FI II:xi, 213–214) treba istaknuti nekoliko vidika, od kojih smo neke već spomenuli. (1) Videnje aspekata slično je predočavanju utoliko što podliježe volji, dok viđenje ne podliježe volji. Npr. »Vidi sada ovaj crtež (patkozeca) kao zeca!«, »Donesi mi ono što izgleda kao revolver!«, ali ne i: »Vidi sada ovaj trešnjin list zeleno!« (2) Videnje aspekata i predočavanje podložno je voljnosti i moći, a ne izražavanju u jeziku. (3) Anomalije kao sljepoća ili nadarenost za aspekte su kao nedostatak muzičkog sluha ili posjedovanje apsolutnog sluha.

5. Ako, pak, »videnje-kao« usporedimo s »izgledom-kao«, mogli bismo doći do zanimljivih posljedica. Patkozeca svakako možemo »vidjeti-kao« zeca, ali ne možemo kazati da patkozec »izgleda-kao« zec. Suprotno vrijedi za štap uronjen u vodu do pola. Štap u vodi »izgleda-kao« prelomljen, ali ne možemo kazati da ga »vidimo-kao« prelomljenog. Ili ovdje ipak ima sličnosti i razlika? Dakako, postoji razlika između: izvještaja o viđenome (»Sada vidim patku, a sada zeca«) i izraza vizualnog iskustva (videnje patke i zeca na patkozecu). Ta nam razlika ovdje nije od pomoći, jer nas može naginati na pogrešan zaključak kako je »videnje kao« interpretacija povrhnog viđenja. Naime, ne postoji normalno viđenje crteža patkozeca (opažaj), nego je vizualno iskustvo (doživljaj) patke i zeca na patkozecu normalno »videnje« u smislu interpretacije opažaja. Kada vidimo stol i kažemo »Vidim stol«, opažaj su i interpretacija opaženog jedno, a u slučaju pat-

kozeca oni su nekako razdvojeni, vjerojatno snagom organizacije crteža. No, ako usporedimo »viđenje-kao«, »izgled-kao« i »čini se da«, vidjet ćemo da su te razlike zanemarive na jezičnoj razini (na razini izvješća). Trebamo li stoga kazati kako se radi u razlici na razini doživljaja, izgleda i mišljenja?

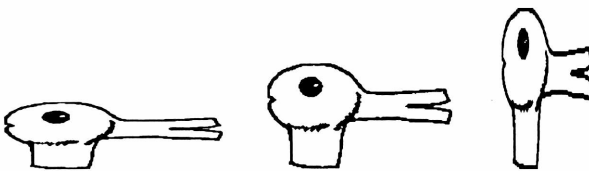
»vidim-kao«	»izgleda-kao«	»čini se-kao«
»Vidim ovo čas kao patku, čas kao zeca.«	»Štap u vodi izgleda kao prelomljen.«	»Čini se kao da ljudi pomalo odlaze s tribina.«
U odnosu na što?		
u odnosu na crtež patkozeca	u odnosu na štap izvan vode	u odnosu na činjenicu napuštaju li ljudi stadion
viđenje-kao u odnosu na viđenje (opažaj)	izgled-kao u odnosu na stvaran izgled	čini se-kao u odnosu na podatak, zaključak, ili svjedočanstvo

[TABLICA 4]

6. Možemo li kazati kako su ovi izrazi način preglednog prikazivanja izvještaja o percipiranome, interpretiranome i mišljenome unutar određenog konteksta (konteksta crteža patkozeca, konteksta vode, konteksta gubitka utakmice momčadi vašeg kluba)? Ako možemo, što to znači? To znači da je kontekst presudan, ali ne toliko jezični kontekst koliko kontekst iskustva, i to vizualnog iskustva, misaonog procesa, doživljavanja, motivacije – emocionalni kontekst i kontekst djelovanja. Nazovimo to okolišem (*oblikom života*) koji ima svoj jezični oblik što ga možemo nazvati jezični okoliš, ili jezični kontekst koji je kao presudan već dostatno istražen u filozofiji jezika, pa i u epistemologiji, ali ne toliko na razini doživljaja, emocija, motivacije i djelovanja, pa čak i moralnog djelovanja (u smislu moralnog okoliša, *moral environment*). Ovdje je, dakako, riječ o doživljajnom okolišu, napose u slučaju patkozeca, a ne toliko o uzročnosti ili psihološkom procesu, s jedne strane, ili pak o pojmovnom istraživanju, s druge (Wittgenstein na tome stalno insistira). Dakako, razlozi za uvođenje okoliša čisto su pragmatički, jer unutar okoliša vrijedi »anything goes«. Ovime smo stigli do granica, te se treba vratiti Wittgensteinovu rješenju iz prethodnog odjeljka.

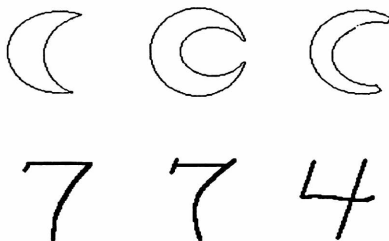
4. Zaključak

1. Postoje slučajevi koji su paradoksalni. Primjerice, slučaj patkozeca. Njih nazivamo i iznimkama. Kada vidimo patku na crtežu patkozeca, kažemo da crtež »vidimo-kao« zeca, zatim kao patku. Kada vidimo stol, ne možemo kazati da nešto vidimo »kao stol«, nego naprosto vidimo stol. Nije li ovo drugo skraćenje od »vidjeti kao« stol ili skraćenje od »izgleda kao« stol? Nisam siguran. Naime, ako pretpostavimo da se na trenutak osobi pokaže crtež patkozeca (crtež 3), malo je vjerojatno da bi pri reprodukciji osoba reproducirala crtež patkozeca. Vjerojatnije je kako bi reproducirala nešto nalik crtežima koji ističu aspekt patke ili aspekt zeca (3.1 ili 3.2), ovisno o tome koji je aspekt prvi vizualno doživjela.

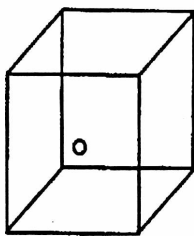
[CRTEŽ 11: PONOVLJENI CRTEŽI 3, 3.1 i 3.2]

Ovo možemo zaključiti analogijom po reprodukcijama crteža koje se može vizualno doživjeti, čak i interpretirati na dva načina.

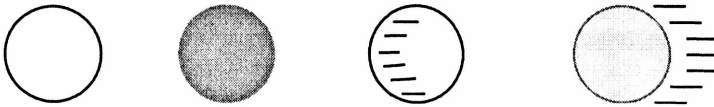
[CRTEŽ 12: SREDNJI STUPAC IZVORNI STIMULUS; LIJEVI I DESNI STUPCI: RAZLIČITE REPRODUKCIJE; GORNJI RED: LIJEVO: »POLUMJESEC«, DESNO: »SLOVO C«, DONJI RED: LIJEVO: »BROJ SEDAM«, DESNO: »BROJ ČETIRI«, PREUZETO IZ: LOFTUS 2000:81]

Ovdje predlažem da se zadržimo na reprodukcijama izvornih stimula. Oni, naime, svjedoče kako ljudi različito vide neodređene crteže i oblike. Vjerojatno će tako reproducirati i patkozeca, ili će se odlučiti za već gotovu reprodukciju – bilo onu lijevu ili onu desnu. Dakle, fenomenalno govoreći, ljudi će tvrditi da je to ono što su vidjeli, iako nisu svjesni da je to samo njihova interpretacija viđenog, pri čemu je i nevažno da su baš »oni« to vidjeli (s obzirom na izvorni stimulus), a i presudno je da su baš oni to »vidjeli« (interpretacija). Objе su komponente presudne za slučaj patkozeca, kao i za slučajeve polumjesec/slovo c i broj sedam/četiri. No, ako pogledamo primjer Neckerove kocke, mogli bismo dodatno razjasniti još neke sitnice. Naime, to je primjer jednog geometrijskog tijela, kocke postavljene u perspektivu pod 45° i možemo ju vidjeti kao kutiju pod svih 6 vrhova (dakle, u 6 različitih perspektiva). Ovdje je jasno da se pitanje tiče koliko svojstava tog crteža za »biti-viđen-na-6-načina« toliko i naše sposobnosti »perspektiviranja« geometrijskog tijela.

[CRTEŽ 13: NECKEROVA KOCKA]

2. No, *a propos* ljudske moći predočavanja, perspektiviranja, viđenja aspekata i zamišljanja – trebamo biti sumnjičavi. Dakako, postoji određena »prosječna sposobnost« i u odnosu na nju možda čak i ozbiljni nedostaci i poseban dar za tako nešto, ali je načelno vježba ono što može očuvati tu sposobnost, dakle uporaba i praksa. Ako čovjeku kažete: zamisli (i nacrtaj) kružnicu, biti će sve u redu (iako je poznato da je za crtanje kružnice u jednom potezu potrebna određena vježba). Ako zatim kažete: pretvorite u zamisli tu kružnicu u krug, i to će biti lako. Ako na koncu kažete da se taj krug pretvori u kuglu, to će biti teže (potrebno je zamisliti brzu rotaciju kruga i kada se pojavi kugla potrebno ju je zaustaviti), ali s reprodukcijama zamišljenog će biti vrlo teško. Napose ako treba zamisliti kuglu koja se kreće.

[CRTEŽ 14: KRUŽNICA, KRUG, KUGLA I KUGLA U KRETANJU]

Dakle, u pravilu je to teže zamišljati i predočavati predmete što je više varijabli konteksta i što su predmeti složeniji. U navedenom slučaju, puno je teže predočiti kuglu u kretanju nego kružnicu. Pamćenje i reproduciranje tih zamišljaja spada u vizualnu kulturu.

3. S obzirom na navedeno Wittgensteinovo rješenje (ovdje 2. 6. (3), 3. 4.), pojavljuje se poteškoća. Temeljna je Wittgensteinovo rješenje samo (Dennison 2002). Wittgenstein u srži tvrdi (napose u RPP I, II) da postoji »konceptualna zbrka«, a uglavnom se sastoji od zdravorazumske uporabe riječi »vidjeti« i »interpretirati«. Naime, interpretacija ili zaključivanje svjestan je postupak koji se izvodi nad onime što se zbiva kada nešto »vidimo«. Sama činjenica kako postoje iluzije osjetila na određen način jest ozbiljan prigovor da svaki predmet osjetila sadrži korijenske podatke što ih mozak interpretira na različite načine. Ti slučajevi pokazuju kako možemo vidjeti-kao bez da bilo što interpretiramo, te je stoga »viđenje« gola činjenica koju niti treba, niti ona zahtijeva verifikaciju u smislu fizikalističkog opisa (opravdanja). Oči na koncu nisu oruđa mozga. Oči ne vide, *mi* vidimo. Imamo dakle, (1) Z-P-glava opažena, i (2) Z-slika ili P-slika zamijećena na opaženoj Z-P-glavi. Pomoću (2) shvaćamo (1), a pomoću (1) shvaćamo (2). Naše iskustvo (vidni doživljaj) jedina je stvarnost pomoću koje dolazimo do konstrukta kao privida (konstrukcija opažaja), no taj konstrukt mora biti stvaran (stvarnost opažaja) preduvjet našeg iskustva kao prividnog u odnosu na njega (prividnost vidnih doživljaja). Putem stvarnosti (2 kao stvarnost zamjedbe) dohvaćamo privid (1 kao konstrukcija iz obaju zamjedbi), koji pak mora biti stvaran (1 kao stvarnost crteža na papiru) kako bi omogućio viđenje aspekata kao prividnih u odnosu na njega (2 kao privide zamjedbe), koje pak moraju biti stvarne kako bi pomoću njih (2 kao stvarnost zamjedbe)... Konkretno: moramo doživjeti sliku zeca i sliku patke (vizualni doživljaji zeca i patke) kako bi shvatili da su to samo aspekti crteža patkozeca (opažaja crteža patkozeca), a crtež patkozeca (opažaj) shvatljiv je jedino pomoću doživljaja aspekata slike zeca i slike patke (vizualni doživljaji).

	↗	(1) doživljaj slike zeca ili slike patke (vizualni doživljaj)	↘
↖	(4) (3) shvatljiv jedino pomoću doživljaja slike zeca ili patke (vizualni doživljaj), zaključak	(2) (1) kao aspekti crteža Z-P-glave (na opažaj) zaključak	↙
		(3) crtež Z-P glave kao preduvjet aspekata (opažaj crteža)	

[TABLICA 5: ONTOLOŠKO-EPISTEMOLOŠKI PROBLEM DISTINKCIJE]

4. Pitanje koje sada valja postaviti glasi: kako izaći iz ovog kruga? Vjerojatno nikako, te pitanje s početka teksta ostaje neodgovorenim. Mi zaista nikada ne možemo eliminirati alternativu koja kaže da kada doživljavamo svakodnevne predmete (stolove, stolce, šalice, komade namještaja) ustvari doživljavamo aspekte nečega što smo možda opazili, ali ne i doživjeli, te nam stoga ostaje nespoznatljivim. Dakako, ovdje su moguća idealistička, realistička, pluralistička i monistička rješenja, ali nas ona ne vode daleko, a

usto nisu pretjerano zanimljiva. Moguće je kazati kako je ta alternativa irelevantna. Moguće je kazati kako treba uvesti pojam okoliša, koji dopušta razne pregledne prikaze – što je pragmatičko rješenje. Wittgensteinovo je rješenje ontološko, ali u jednom postmodernističkom smislu ontologije, na primjer, kao njegovo pozivanje na kulturu i odgoj, napose u slučaju aspektnog-dara i aspektne-sljepoće i u tom je smislu pragmatičko. Čini se kako bi on rado zadržao zbiljnost aspekata, ali da pritom ne upadne u privatni jezik, a istovremeno bi želio zadržati zbiljnost opažaja, ali da pritom ne zanemari praksu viđenja aspekata. On bi, kako se čini, najradije govorio o potpunoj aspektnoj sljepoći – kao kod ljudi koji opaze patkozeca ali ne mogu vidjeti niti jedan aspekt – zatim o parcijalnoj sljepoći – kao kod ljudi koji na opažaj reagiraju tako što vide samo jedan aspekt, ali nikako i drugi – te, na koncu, o aspektno darovitim ljudima – koji odmah uvide oba aspekta i shvate zanimljivost crteža. Po analogiji dogmatske pragmatičke tvrdnje »Eto tako mi djelujemo« (u poznatom primjeru s kopanjem i tvrdom stijenom), možemo postaviti drugu dogmatsku pragmatičku tvrdnju: »Eto tako mi zapažamo«. Jer ključno je uočiti da presudnu ulogu igraju navika i odgoj (FI II, xi:201), ali i da je supstrat tog doživljaja vladanje nekom tehnikom (FI II, xi:208), a to su pragmatičke napomene. Treba li nas ovakvo rješenje zadovoljiti, ili se ipak trebamo pitati kako izaći iz tog kruga. Ako nastavimo s ovakvim problemima, mogli bismo zapeti na nerješivim poteškoćama, ili pak zaglibiti u situacijama u kojima ćemo vjerovati kako slijedimo zbilju, a samo ćemo slijediti način na koji ju mi sami promatramo (opažamo, doživljavamo, prikazujemo, tj. djelujemo). Stoga, možemo kazati da, ako se uopće radi o ozbiljnom problemu, onda zasigurno nema ozbiljnog rješenja tog problema. U tom svjetlu, govor o jezičnoj igri, oblicima doživljavanja kao djelovanja u ovakvim situacijama, te o načinu na koji doživljavamo svijet i na koji postupamo, čini se puno zanimljivijim, kao i govor o kulturi i odgoju koji potiču ili zatiru aspektnu darovitost. Možda je takav odgovor kao pragmatički pomalo neozbiljan ili nefilozofičan, ali to je svakako jedini odgovor koji mi se čini suvislim. I na koncu žličica umjetnosti.

[REPRODUKCIJA 2: KATHY TEMIN, »PROBLEM PATKOZECA«, 1991.,
200 CM × 120 CM × 60 CM, NATIONAL GALLERY OF VICTORIA]

Literatura

Primarna (izvori s kraticama)

Wittgenstein L. 1968 *Philosophical Grammar* Blackwell, Oxford (PG).

Wittgenstein L. 1980 *Remarks on the Philosophy of Psychology I* Blackwell, Oxford (RPP I).

Wittgenstein L. 1980 *Remarks on the Philosophy of Psychology II* University of Chicago Press (RPP II).

Wittgenstein L. 1998 *Filozofijska istraživanja* Globus, Zagreb (FI).

Wittgenstein L. 2004 *Zettel* Blackwell, Oxford (Z).

Sekundarna (komentari uz Wittgensteina)

Budd M. 1991 *Wittgenstein's Philosophy of Psychology*, Routledge, London.

Denneson T. J. 2002 *Wittgenstein on Seeing* http://www.infidels.org/library/modern/travis_denneson/seeing.html.

Genova J. 1995 *Wittgenstein: A Way of Seeing*, Routledge, London.

Glock H. J. 1997 *A Wittgenstein Dictionary*, Blackwell, Oxford.

Hacker P. M. S. 1990 *Wittgenstein: Meaning and Mind*, vol. 3, Blackwell, Oxford.

McGinn M. 1997 *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*, Routledge, London.

Mulhall S. 1990 *On Being in the World*, Rutledge, London.

Tercijarna (o percepciji)

Austin J. L. 1962 *Philosophical Papers*, Clarendon Press, Oxford.

Austin J. L. 1962 *Sense and Sensibilia*, Oxford University Press, Oxford.

Crane T. 2005 The Problem of Perception, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/perception-problem/>.

Dondis D. A. 2000 *A Primer of Visual Literacy*, MIT Press.

Gregory R. L. 1990 *Eye and Brain: The Psychology of Seeing* Oxford, Oxford University Press.

Gregory R. L. 2005 *An Introduction to Seeing*, <http://www.grand-illusions.com/gregory1.htm>.

Loftus E. F. 2000 *Eyewitness Testimony*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Siegel S. 2005 *The Contents of Perception*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/perception-contents>

Kristijan Krkač

Wittgenstein's Duck-Rabbit

In the article the author tries to put together one rather interesting question from Wittgenstein's *Philosophical Investigations*, namely the question on seeing aspects or the case of Duck-Rabbit head (D-R-head), that Wittgenstein discusses on almost 40 pages in his book (FI, II, xi, 193–229). In the first part, the problem is formulated with rigid question *a propos* appearance and reality. In second part, Wittgenstein's standpoint and interpretations are discussed, especially the distinction between report about what has been seen (D-R-head), and expression of visual experience. In the third part, the talent for aspect seeing is discussed (FI, II xi, 213–214). In the conclusion, there are some solutions presented and discussed and Wittgenstein's solution is accepted, elucidation that calls for practice of seeing aspects, particularly linguistic practice (language game as interpretation and overview).